

УДК 343.155

**СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ  
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**Ейбатов З. М.,**

здобувач кафедри кримінально-правових  
дисциплін юридичного факультету  
Харківського національного університету  
імені В.Н. Каразіна

**Анотація:** у статті проведено дослідження сутності, ознак та основних проблемних питань всіх ланок інституту судового оскарження рішень суду в рамках кримінального процесу відповідно до чинного законодавства України. Надано авторську точку зору щодо сутності апеляційного, касаційного проваджень та перегляду рішень за нововиявленими обставинами. Зроблено аналіз чинного законодавства на предмет узгодженості та належного рівня регламентації інституту оскарження у кримінальному процесі.

**Ключові слова:** апеляційне провадження, касаційне провадження, нововиявлені обставини, перегляд рішень, право на оскарження, доступ до правосуддя, принципи правосуддя, неправосудне рішення, підстави оскарження.

**Аннотация:** в статье проведено исследование сущности, признаков и основных проблемных вопросов всех звеньев института судебного обжалования решений суда в рамках уголовного процесса в соответствии с действующим законодательством Украины. Представлена авторская точка зрения относительно сущности апелляционного, кассационного производств и пересмотра решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Сделан анализ действующего законодательства на предмет согласованности и надлежащего уровня регламентации института обжалования в уголовном процессе.

**Ключевые слова:** апелляционное производство, кассационное производство, вновь открывшиеся обстоятельства, пересмотр решений, право на обжалование, доступ к правосудию, принципы правосудия, неправосудное решение, основания для обжалования.

**Annotation:** in the article, the essence, features and main problem issues of all links in the institution of judicial appeal of court decisions within the criminal procedure are analyzed, in accordance with the current legislation of Ukraine. An author's point of view is given regarding the essence of the appellate and cassation proceedings, review of decisions on newly discovered circumstances. The analysis of the current legislation is carried out for the consistency and proper level of regulation of the institution of appeal in criminal proceedings.

**Key words:** appeal proceedings, cassation proceedings, newly discovered circumstances, review of decisions, the right to appeal, access to justice, the principles of justice, an unjust decision, the grounds for appeal.

На теренах проведення судової реформи в Україні актуальним постає питання забезпечення громадянам вільної можливості доступу до правосуддя, що гарантує охорону та відновлення їх законних прав та інтересів, що можуть бути порушені з боку державних органів, які виступають суб'єктами кримінального процесу. Особливе місце в такому забезпеченні посідає інститут оскарження судових рішень.

Оскарження судових рішень можна назвати однією з першочергових та найважливіших засад кримінального провадження, і його ефективна діяльність відображається на якості останнього в цілому.

Проблема перегляду судових рішень завжди була актуальною та привертала до себе увагу великої кількості науковців. Серед робіт, в яких відображена вказана проблематика можна виділити праці І.Я. Фойницького, Л.О. Богословської, І.В. Вернидубова, Ю.М. Грошевого, В.В. Молдована, М.І. Сірого, О.Р. Михайленка, І. Афанасьєва, С. Ворожцова, М. Строговича, Є. Мартинчик, С. Беззубова, Н. Сизої, Т. Варфоломєєвої, М. Михеєнка, Г. Омеляненко тощо. Проте, незважаючи на досить великий обсяг наявної наукової доктрини проблема судового оскарження в кримінальному провадженні є фактично невичерпною. В цілому, варто зазначити, що більшість досліджень виконувались, базуючись на діючому раніше процесуальному законодавстві та носили узагальнений характер.

Право на перегляд судового рішення в наукових працях сучасників розглядається як невід'ємна частина права на судовий захист [18], а тому потребує детального та ґрунтовного дослідження, що бере до уваги сучасні реалії та процеси, які відбуваються у країні.

Враховуючи вище наведене, **метою статті** є аналіз діючого законодавства та доктринальних джерел щодо питань судового оскарження в кримінальному процесі та виділення основних рис його сутності та змістовного наповнення.

Варто зазначити, що право на вільний доступ до правосуддя передбачений Конституцією України [1], а саме, визначено, що звернення до суду для захисту прав та свобод людини та громадянина гарантується на підставі Основного Закону (ст. 8), а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124).

Статтею 129 Конституції України [1] серед всіх принципів судочинства виокремлено забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення суду.

Також, вказане право гарантується і рядом міжнародно-правових актів. Зокрема, Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. [3] вказує, що право на справедливий суд і доступ до суду, що є його головним елементом повинно гарантуватися кожному громадянину (ст. 6).

Особливе значення для нашого дослідження має саме право на перегляд судового рішення, як гарантія особи оскаржити незаконне та невмотивоване рішення суду у кримінальному провадженні.

Право на оскарження у кримінальному секторі, як вказано вище, гарантується актами міжнародного значення, проте конкретно закріплено безпосередньо у Протоколі №7 до Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року [4], що являє собою її невід'ємну складову частину. Пунктом 1 статті 2 наведеного Протоколу гарантується, що кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку.

Забезпечення можливості реалізації вказаного положення покладається на існуючий в державі інститут перегляду судових рішень у кримінальному процесі. Даний інститут регулюється національним законодавством України.

Вважаємо за доцільне більш детально розглянути всі види оскарження судових рішень кримінального провадження, які виокремлює КПК України.

Провадження у суді **апеляційної інстанції** являє собою перевірку рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили, стосовно їх законності, справедливості, належного рівня обґрунтованості тощо. Вказана перевірка здійснюється у двох аспектах: у фактичному – перевірка рішення по суті, тобто встановлення належного рівня дослідження судом першої інстанції фактичних обставин кримінального провадження; та у юридичному – перевірка форми рішення наявним у законодавстві вимогам до неї, перевірка дотримання судом першої інстанції всіх норм матеріального та процесуального права, що підлягали застосуванню у відповідній ситуації.

Вказана перевірка здійснюється апеляційним судом лише за її ініціюванням сторін кримінального провадження та лише у межах, які ці особи заявили. Перевірити рішення та встановити факт наявності чи відсутності порушень закону апеляційна інстанція може використовуючи метод дослідження нових доказів, може повторно дослідити всі матеріали кримінального провадження, що їм надійшли, та, в результаті, має право ухвалити нове рішення по справі, що повністю або частково змінюють рішення суду першої інстанції.

Фактично, провадження в апеляційній інстанції носить схожі риси з провадженням у першій інстанції, адже судом використовуються ті ж самі методи і способи провадження, які використовувались судом нижчої інстанції. Відмінним є лише те, що суд апеляційної інстанції здійснює перевірку виключно в межах, що заявлені в апеляційній скарзі, без права розширення цих меж на власний розсуд.

Серед науковців існує дві точки зору щодо суті апеляційного оскарження. Перша точка зору відносить апеляцію до контролюючої діяльності, а не до форми здійснення правосуддя. Прихильниками цієї точки зору є В.Ю Кірсанов [12, с. 53] та В.Маринів [13, с. 183]. Напротивагу їм, Брянський В.Ю [10] та Рябцева Є.В. [15] вважають, що апеляція поєднує в собі і здійснення правосуддя, і функцію контролюючої діяльності.

Ми вважаємо більш доцільним є другий підхід, що вказує на поєднання складової здійснення правосуддя та контролюючої діяльності. Адже, у випадку, коли суд апеляційної інстанції виносить нове рішення, засноване на новому дослідженні всіх фактичних даних та доказів по справі, можна впевнено говорити про здійснення ним правосуддя в межах кримінального провадження. Поряд з цим, вказаною діяльністю здійснюється перевірка суду нижчої інстанції на предмет законності, обґрунтованості рішення, дотримання норм законодавства під час його ухвалення, що являє собою контроль судами апеляційної інстанції діяльності судів першої інстанції. Проте, зерно раціональності присутнє і у прихильників першого підходу.

Щоб встановити суть апеляційного провадження необхідно дослідити його завдання. Так, С.І. Беззубов завданням апеляційного провадження визначає як забезпеченні стабільності вироку, сприянні правильному розумінню та застосуванню кримінального, кримінально - процесуального та інших законів, формуванні єдиної судової практики у кримінальних справах, захисті прав і свобод людини, так і у перевірці законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, ухвалення справедливого рішення у другій інстанції, захисті прав, свобод та інтересів осіб [8, с. 12, 42].

Ми вважаємо вказане визначення завдань апеляційного провадження є досить повним та змістовним, адже включає всі складові, що необхідною мірою пояснюють призначення інституту апеляції в системі перегляду судових рішень.

Апеляційне провадження виконує основну роль у виявленні, виправленні та запобіганні порушень у діяльності судів першої інстанції та слідчих суддів. Такий висновок підтверджується й даними судової статистики. Так, у 2014 році апеляційними судами розглянуто 285 470 матеріалів і справ у кримінальних провадженнях, а у 2015 році – 298 821 матеріалів і справ. За 2015 рік апеляційними судами скасовано 6275 вироків судів першої інстанції (з 18 829 загальної кількості вироків), що складає 33,3 % [11].

Провадження в суді **касаційної інстанції** є наступним після апеляційного оскарження видом перегляду судових рішень та полягає у перевірці вищестоящим судом рішень нижчестоящих судів на предмет законності. Особливістю рішень, що підлягають перевірці є те, що вони вже вступили в законну силу, а перевірка здійснюється судом лише в межах юридичного аспекту, тобто перевірка справи по суті не здійснюється. Перегляд рішень у касаційній інстанції, тобто Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ (його палатою у кримінальних справах), має на меті не допущення виконання незаконних судових рішень першої інстанції, що були переглянуті судом апеляційної інстанції та судових рішень суду апеляційної інстанції, також касація покликана виправити помилки, що допущені у вказаних рішеннях.

Касаційна інстанція по суті виступає останнім щаблем захисту інтересів осіб у кримінальному процесі на національному рівні, адже перегляд рішень Верховним Судом України має ряд виключних підстав для такого перегляду.

Здійснюючи характеристику касаційного провадження, І.Я. Фойніцький вказував, що цей інститут виконує два завдання – судово-політичне і судово-практичне. Перше полягає у контролі за діяльністю судових органів і забезпеченні однакового розуміння та правильного застосування ними законів, а друге – у правильному вирішенні кожної справи [17, с. 547].

Ми вважаємо вказана позиція є раціональною, адже відображає всі цілі діяльності касаційної інстанції.

Що стосується наявних статистичних даних відносно судів цієї інстанції, то за I півріччя 2017 року ВССУ було розглянуто 5,8 тисяч касаційних скарг. Переглянуто судові рішення у кримінальних справах щодо 1,2 тис. осіб, що на 34,6 % менше порівняно з I півріччям 2016 року (1,8 тис.), з них залишено без змін судові рішення щодо 641 особи, або 54 % переглянутих судових рішень. Скасовано та змінено судові рішення стосовно 545 осіб, або 46 %.

Упродовж зазначеного періоду ВССУ переглянуто вироки щодо 644 осіб, із них скасовано і змінено вироки стосовно 233 осіб, або 36,2 %, з яких скасовано вироки стосовно 186 осіб, або 28,9 %, що на 6,3 % менше порівняно з I півріччям 2016 року (412 осіб, або 35,2 %) [7].

Бобченко Н.Р у своїй дисертації виділяє, що вітчизняному касаційному провадженню притаманні такі процесуальні особливості: 1) перевірка судового рішення лише з формально-юридичного боку (дотримання норм закону України про кримінальну відповідальність і норм кримінального процесуального законодавства України), що означає: а) неможливість збирання та обмеження у безпосередньому дослідженні доказів у цій стадії; б) оцінку тільки тих доказів, які наявні у матеріалах кримінального провадження; в) звуження кола підстав для зміни або скасування судових рішень; г) заборону ухвалювати нове рішення; 2) об'єктом перевірки в касаційному порядку є діяльність судів першої, апеляційної інстанції та її результати, на предмет законності, обґрунтованості та справедливості; 3) встановлення умов допустимості касаційного провадження: а) судові рішення повинні набрати законної сили та перешкоджати подальшому кримінальному провадженню; б) рішення суду першої інстанції мало підлягати контролю з боку апеляційної інстанції; 4) обмежене коло суб'єктів права на касаційне оскарження; 5) заборона безпосереднього погіршення становища засудженого або виправданого за наслідками касаційного розгляду; 6) перевірка оскарженого судового рішення єдиною касаційною інстанцією [9, с. 80-81].

Ми вважаємо вказане дослідження особливостей касаційного провадження є найбільш повним та детальним на сучасному етапі, та погоджуємося з всіма перерахованими властивостями, адже вони всебічно відображають сутність перегляду судових рішень в даній інстанції.

Наступною формою оскарження рішень суду у кримінальному процесі, відповідно до положень Глави 34 КПК України є – **провадження за нововиявленими або виключними обставинами**. Вказана процедура передбачає перегляд судових рішень, що вже набрали законну силу при умові, що стали відомі обставини, які не були відомі раніше але мають важливе значення для конкретного провадження. Факти, що визнаються нововиявленими обставинами наведено у ч. 2 ст. 459 КПК України, зокрема, до них відносять: 1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; 2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що підлягає перегляду; 3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути. Можемо зробити висновок, що вказаний перелік не є вичерпним і такі обставини встановлюються судом з урахуванням конкретного кримінального провадження. Факти, що визнаються виключними обставинами наведено у ч. 3 ст. 459 КПК України зокрема, до них відносять: 1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акту чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; 3) встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення.

Із прийняттям КПК України 2012 року до інституту перегляду рішень за нововиявленими обставинами було внесено багато змін, порівняно з попередньою редакцією Кодексу. Помітні і досить перспективні та влучні нововведення, проте присутні і деякі недоліки та колізії, на які, на нашу думку, варто звернути увагу.

У частині 2 статті 463 КПК України вказано, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку через незнання про існування таких обставин. А частина 1 статті 467 КПК України говорить про право суду, який переглядає судові рішення за нововиявленими обставинами, скасувати вирок чи ухвалу й ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення [2].

Саме сукупність цих положень викликає велику кількість запитань до законодавця. Адже, фактично суд наділяється правом перегляду рішень за нововиявленими обставинами у провадженнях, які здійснював він сам.

В. С. Посник у своїх працях вказує, що суд першої інстанції, який не має права перевіряти законність та обґрунтованість постановлених ним вироків та ухвал, що набрали законної сили, не може скасовувати їх у зв'язку з виявленням нових обставин. Це може і повинен робити лише вищестоящий суд по відношенню до того суду, який постановив неправосудне судові рішення. Лише в цьому разі можуть бути створені необхідні передумови для правильного вирішення питання про відновлення кримінального провадження [14, с. 197].

Ми погоджуємося з наведеною думкою, адже вважаємо, що дані норми законодавства суперечать принципу інстанційності судової системи України, що має на увазі перегляд рішень суду нижчої інстанції виключно судом вищої інстанції, та виключно вищестоящий суд має право на скасування рішень нижчестоящего, і більше того, жоден суд не має права скасовувати рішення, які постановив сам. Наведена позиція знайшла відображення в Рішенні Конституційного Суду України № 9-рп/2011 від 12.07.2011 [5].

Існує і ряд інших неточностей, допущених законодавцем, яких достатньо для проведення окремого ґрунтовного дослідження.

В цілому, ми можемо підсумувати інформацію наведену у цьому дослідженні і дійти висновків, що інститут оскарження судових рішень в загальному, так і його кримінально-процесуальний аспект має неоціненно важливе значення для реалізації та забезпечення громадянам права на постановлення правдивих та обґрунтованих, законних вироків та інших судових рішень. За умови постановлення рішень, що базуються на цих принципах держава гарантує собі довіру до судової системи, до правоохоронних органів з боку населення, що позитивно відображається на процесі здійснення правосуддя, досягненні його цілей та виконанні судових рішень.

Інститут судового оскарження у кримінальному процесі потребує значного удосконалення та узгодження норм між собою, усунення наявних колізій, що утруднюють процес нормального та ефективного функціонування даного інституту. Попри це, ми можемо об'єктивно сказати, що певні прогресивні зміни у національному законодавстві в досліджуваній сфері, безумовно, наявні. Існує досить детальна регламентація процесу оскарження, його складових, що закріплена в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Голос України. – 2012. – № 90–91.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004).
4. Протокол №7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994\\_804](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_804)
5. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2011 року № 9-рп (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-11..>
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
7. Аналіз судової практики ВССУ за I півріччя 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://sc.gov.ua/ua/sudova\\_statistika.html](http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html)
8. Беззубов С.И. Производство по уголовному делу в апелляционном суде: проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной деятельности : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сергей Иванович Беззубов. – Н. Новгород, 2007. – 247 с.
9. Бобченко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дисс. ... докт. юрид. наук / Бобченко Нараз Ростиславович. – Львів, 2016. – 484 с.
10. Брянский В.Ю. Апелляционное производство в уголовном судопроизводстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Вадим Юрьевич Брянский. – М., 2006. – 189 с.
11. Збірник даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами та вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2015 році. – Київ, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://sc.gov.ua/ua/sudova\\_statistika.html](http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html)
12. Кирсанов В.Ю. Производство про пересмотру судебных решений как форма судебного контроля : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Виталий Юрьевич Кирсанов. – Владимир, 2006. – 228 с.
13. Маринів В. Перегляд судових рішень у кримінальному процесі України: окремі питання / В. Маринів // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 183–192.
14. Посник В. С. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. С. Посник. – М., 1969. – 267 с.
15. Рябцева Е.В. Судебная деятельность в уголовном процессе России / Е.В. Рябцева. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 320 с.
16. Справа «Брумареску проти Румунії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>
17. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Том II / И.Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.
18. Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. Г. Шило. – Х., 2011. – С. 14.